

گنجینه نسخه‌های خطی آذربایجان، ج. و. قهرمانف (نویسنده و گردآورنده)، گ.م. حسین‌زاده (عکاس)، انتشارات علم، باکو ۱۹۸۳.

مخزن نسخه‌های خطی فرهنگستان علوم جمهوری آذربایجان حاوی آثار بسیاری از شاعران خاورزمین است که با قلم مینیاتورهای هنرمندان مصور شده‌اند. این مخزن در دهه سوم قرن حاضر پایه‌ریزی شد و، در سال ۱۹۵۰، با پشتوانه بخش نسخه‌های خطی انستیتو ادبیات نظامی، سازمان یافت.

کتابخانه‌ها و مجموعه‌های نمایندگان سرشناس قرن‌های نوزدهم و بیستم جامعه روشنفکر آذربایجان، همچون عباس‌قلی آقا باکی‌خانف، میرزا فتح‌علی آخونداف، عبدالغنی افندی خالص‌گری‌زاده، حسین افندی غیب‌اف، بهمن میرزا قاجار، میرمحسن نواب و دیگران در این مخزن فراهم آمد.

در دوره سازمان دهی، حدود ۱۵ هزار عنوان نسخه خطی، کتاب چاپی قدیمی، اسناد تاریخی و مدارک دیگر باستانی در آن گردآوری شد.

اکنون مخزن دارای مجموعه‌هایی است منحصر به فرد از نسخه‌های خطی به زبان‌های آذربایجانی، ترکی ازبکی، عربی، فارسی و زبان‌های دیگر در رشته‌های پزشکی، ستاره‌شناسی، ریاضی، کان‌شناسی، اخلاق، فلسفه، مذهب، حقوقی، دستور زبان، تاریخ، جغرافی، نثر هنری و شعر. در آن، بیش از ۴۰ هزار نسخه نگهداری می‌شود که بیش از ۱۱ هزار آنها یادگار آثار متعلق به قرن‌های نهم تا نوزدهم میلادی است. ۱۲۱۰۰ سند شخصی، از آن چهره‌های سرشناس علم و ادب آذربایجان در قرن‌های نوزدهم و بیستم، نیز در آن محفوظ است. مخزن، علاوه بر آن، حاوی ۲۴۵۸ سند تاریخی، نزدیک به ۱۲۵۰۰ کتاب چاپ قدیمی، روزنامه‌های پیش از انقلاب، مجله‌های ادبی و ۱۹۰۲

میکروفیلم و تصویر نوشته‌هاست.

مهم‌ترین آثار مکتوب برای بررسی تاریخ زبان آذربایجانی و نیز تاریخ ادبیات و علم و هنر در آن جمع آمده است. وجود دیوان شاعران، مجموعه‌ها، گلچین‌ها، منظومه‌ها، نگاه‌های منتور، تاریخ‌های عمومی، تاریخ شهرها، کتب مذهبی، ادبیات صوفیانه، دستور زبان و فرهنگ‌ها در این مخزن تنوع موضوعی جالبی پدید آمده است. تاریخ کتابت این آثار قرن‌های سیزدهم تا بیستم میلادی است.

در این مخزن جمهوری، هم‌چنین، کتب فارسی مهم بسیاری، از جمله آثار خاقانی شیروانی، نظامی گنجوی، محمود شبستری، اوحدی مراغه‌ای، عصار تبریزی، نسیمی، فضولی وجود دارد.

تحفة العراقین خاقانی شیروانی و بیش از ۲۰ نسخه از خمسة نظامی گنجوی، به کتابت خوش‌نویسان قرن‌های چهاردهم تا شانزدهم میلادی، مصور به مینیاتورهای استادان هنرمند، نسخه بسیار زیبا و آراسته گلشن راز شبستری، نسخه خطی منحصر به فرد زیچ ایلخانی و دیگر آثار علمی خواجه نصیرالدین طوسی، بنیان‌گذار رصدخانه مراغه، که در قرن پانزدهم کتابت شده نیز از محتویات کم‌یاب این مخزن است. نسخه‌های نفیس شاهنامه فردوسی، گلستان و بوستان سعدی، دیوان حافظ شیرازی را باید از گوهرهای پرارزش این مخزن شمرد.

از آثار نادر فارسی موجود در این مخزن، نسخه منحصر به فرد ارواح الاجساد شمس‌الدین پسر کمال‌الدین کاشانی را می‌توان نام برد که در پایان قرن هفدهم کتابت شده است.

این اثر برای بررسی تاریخ گسترش پزشکی خاورزمین بسیار مهم است. نگارنده، پیش از اقدام به نگارش اثر خود، کتب مؤلفان بزرگ سلف در رشته پزشکی و داروشناسی، از جمله زکریای رازی، اسماعیل گرگانی، ابن بیطار را مطالعه کرده است.

از جمله دیگر نسخه‌های خطی پرارزش محفوظ در گنجینه مخزن، از نسخه کامل قانون ابن‌سینا و دست‌نوشته کهن (پایان قرن دهم میلادی) و منحصر به فرد صحاح اللغة جوهری باید یاد کرد که جوالبقی و خطیب تبریزی آن را با نسخه‌ای به خامه خود نویسنده مقابله کرده‌اند.

در گنجینه نسخه‌های خطی آذربایجان، مینیاتورهای متعلق به آثار زیر فراهم آمده و به سه

زبان روسی، انگلیسی، و آذربایجانی شناسانده شده است: حدیقة الحقیقه سنائی (۱۲) مینیاتور متعلق به قرن ۱۷؛ هشت بهشت امیر خسرو دهلوی (۸ مینیاتور متعلق به ۱۵۷۹/۹۸۷)؛ هفت پیکر نظامی (۳ مینیاتور متعلق به ۱۶۳۶/۱۰۴۶)؛ خسرو و شیرین نظامی (۲ مینیاتور متعلق به ۱۶۳۶/۱۰۴۶)؛ دیوان حافظ (۵ مینیاتور متعلق به ۱۵۸۴/۹۹۲)؛ لیلی و مجنون مکتبی (۴ مینیاتور متعلق به قرن ۱۷)؛ دیوان امیرشاهی (۳ مینیاتور متعلق به ۱۵۷۳/۹۸۱)؛ دیوان عرفی (۲ مینیاتور متعلق به قرن ۱۷)؛ دیوان فضولی (۱ مینیاتور متعلق به قرن ۱۷)؛ نوش آفرین و گوهر تاج (۵ مینیاتور متعلق به ۱۸۲۹/۱۲۴۵).